

Azerbaycan Ağızlarında Kullanılan Yabani Bitki Adlarının Anlamsal Ve Morfolojik İncelenmesi

SEBİNE ABİD*

Özet

Azerbaycan zengin bitki örtüsüne ve dünyada nadir türleri bulunan bitkilere sahip bir ülkedir. Azerbaycan bölgesi coğrafi yapısına göre hem tarım havzalarından hem ormanlardan oluştuğu için meyve, sebze adlarının yanı sıra yabani bitki, çiçek, ağaçların da ayrı adlar aldığı görülebilir. Azerbaycan ağızlarında kullanılan bitki adları yazı dilinden farklı şekilde adlandırılmıştır. Bu alandaki terimlerin çokluğu, hemen her ağızda aynı bitkinin farklı kelimelerle adlandırılmasından kaynaklanmaktadır. Adlandırma dildeki düzenin ilk aşamasıdır. Varlıkları birbirinden ayırt etmek için adlandırmak gerekir. Bu çalışmada yabani bitki adları öncelikle anlam bilimi açısından değerlendirilmiş ve çeşitli sınıflandırmalar yapılmıştır. Azerbaycan ağızlarında yabani bitki adları anlamsal işaretleme yöntemiyle organ adları, koku adları, şahıs adları, renk adları, hayvan adları gibi özelliklerden yararlanılarak adlandırılmıştır.

Morfolojik sınıflandırmada ise bir yabani bitkinin kök halindeki bir kelimedenden, çeşitli ekler veya tamlamalardan oluşarak adlandırılışı yer almaktadır. Yabani bitki adları yenilebilen yabani bitki adları ve yabani şifalı bitki adları şeklinde türlere ayrılarak çalışmada gösterilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Azerbaycan Ağızları, Yabani bitki adları, Anlamsal, Morfolojik

* Artvin Çoruh Üniversitesi, Dr. Öğretim Üyesi sebine-abid@hotmail.com.

Bu çalışma 17-21 temmuz tarihlerinde Ankara'da Avrasya Zirvesinde sunulmuş bildirinin genişletilmiş şeklidir.

SEMANTIC AND MORPHOLOGICAL EXAMINATION OF WILD PLANT NAMES USED IN AZERBAIJAN DIALECTS

Abstract

Azerbaijan is a country with rich plants and plants with rare species in the world. As Azerbaijan region is composed of both agricultural basins and forests according to its geographical structure, it can be seen that wild plants, flowers, trees as well as names of fruits and vegetables also have different names. The names of plants used in Azerbaijani dialects are named different from the written language. The multiplicity of terms in this area is due to the fact that in almost every dialects the same plant is named differently. The naming is the first step of the order of language. It is necessary to name assets in order to distinguish them from each other. In this study, wild plant names were first evaluated in terms of semantics and various classifications were being made. In Azerbaijan dialects, wild plant names are named by using semantic marking methods such as organ names, scent names, person names, color names, animal names. In the morphological classification, the name of a wild plant consists of a word in root form, consisting of various suffixes or phrases. Wild plant names have been shown to work by separating species in the form of renewable wild plant names and wild herbal plant names.

Keywords: Azerbaijan Dialects, Wild Plant Names, Semantic, Morphological

Giriş

Bitki¹- Nebat, ağaç, ot, çiçek vs. gibi toprakta biten şeylerdir. Azerbaycan toprağı verimli ve bereketlidir. Azerbaycan'ın bitki örtüsünde sürekli yeşil bitki tipinden başka Kafkasyada olan bütün bitki türlerinin büyük kısmı Azerbaycan toprağının pa-yına düşer. Dağlık bölgelerin kısmen kuru bölümünde çöl bitki-leri ve seyrek arid ormanları (ardıç, yabani fıstık, çam vs.) yo-ğun şekilde yayılmıştır. Orta dağlık bölge ise özellikle geniş yapraklı ormanlarla kaplanmıştır. Yeşil çimenlerin arasından yükselen zirvelerin yamacında bitki ve toprak örtüsü yok denecek şekildedir². Azerbaycan, bölgesel yapısı bakımından faydalı bitkilerle zengindir. Bölgenin iklim toprak yapısının çeşitliliği ve coğrafi durumu zengin ve kendisine özgü bitki çeşitlerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Azerbaycan'ın bitki örtü-sünde ilaç içerikli, vitaminli, yemek için yararlı, aşı maddeleri ve sodalı, kauçuklu, katranlı, süs için önem taşıyan yağlı veya boya maddeleriyle zengin bitkiler büyük oranda mevcuttur. Bölgede 600'den fazla şifalı bitki ve 500'e kadar vitaminli bitki yetişmektedir. Bunlardan baldırğan, cacıh, yemlik, itburnu, kuzukulağı, evelik, perperen, kuşeppeyi, dağnanesi, kever, yarpız, bedpenç, adi zire, razyana, uşgun, meleçöyüd, kazayağı gibi bitkiler baharat ve vitaminli gıda olarak her zaman halk tarafından kullanılır. Azerbaycan'ın bitki örtüsünde boya içerik-li bitkiler de mevcuttur. Uzun yıllardan beri yapılan araştırma-lar sonucunda Azerbaycan'ın bitki örtüsünde 1500'e kadar boya bitkisi ortaya çıkarılmıştır. Bu tür bitkilerden boyagotu, goz, soğan, nar, deli çetene, sarağan, zirinc, dazıotu, rezeda, evelik, revend, şabalıd, palıd, gülhatmi, sabahgülü, gülümbahar, şerg lalesi, maldili, üzerlik, garagınıg, ganteper, südleyen, gırhbu-

¹ Seyfettin Altaylı, *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü-I*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1994, s.139.

² B. E. Budagov, *Azerbaycan Tebiyeti*, Bakü: 1980, s.1.

ğum vs. yiyecek ve tekstil sanayisinde önemli hammaddelerdir³.

Azerbaycan'da şifalı bitkilerin öğrenilmesi halk hekimliğinin gelişimiyle ilişkilidir. Dünyanın ilk gelişme çağından beri bitkiler insanlar için en iyi gıda ve ilaç araçlarından biri olmuştur. Halk hekimliği çok eski devirden beri kullanılan çeşitli şifalı bitki türleriyle zengindir. Azerbaycan Cumhuriyetinin doğal hazinesi şifalı bitkilerin planlı şekilde teminatının teşekkülü için birçok olanaklara sahiptir. Çeşitli içeriklerden oluşan toprak, düz olmayan zemin, iklim çeşitliliği ve bol güneş ışınları Azerbaycan'da çeşitli bitki türlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Azerbaycan'da biten 4 binden fazla bitki türü arasında şifalı bitkiler önemli yer tutmaktadır. Son yıllarda bitkilerden üretilen birçok madde ve ilaçlar tıpta geniş kullanılır. Bitkilerden alınan maddeler tarımın çeşitli alanlarında kullanıldığı ve sentetik kimyanın gelişmesinde esas madde olarak ele alındığına göre ilginç ve değerlidir⁴.

Çeviri eserlerde kelime aktarmalarının oluşturduğu kavram alanlarının, sınırlı çağrışım aralıklarını oluşturması birçok dildeki bitki adlandırmalarında paralellikler ortaya çıkarmaktadır⁵. *Xoruzbibigi-* (*Fumaria officinalis*)-krş. *Kadifeçiçeği*, *Beg börki*. Gah ağzında yabancı bitki adıdır. Bu bitki adı XIV.-XV.yüzyıl tıp eserleri olan *Edviye-i Müfrede ve Müntahab-ı Şifa'da* karşılıklarıyla beraber ve Farsça Şahtere karşılığıyla yer aldığı görülmektedir⁶.

İnsanın kavramları algılamak ve bunları adlandırmada takip ettiği zihinsel süreç, dilde yeni söz yapma mantığının tekil ola-

---

³ İ,D, Mustafayev, M,E, Gasımov, *Azerbaycanın Faydalı Bitki Servetleri*, Bakü: Azerneşr, 1992, s.3-4.

⁴ İ, A, Demirov, D, Y, Hüseyinov, C, Z, Şükürov, *Bitkiler ve Tebabet*, Bakü: Gençlik, 1992, s.3-4.

⁵ Doğan Aksan, *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi (Ana Çizgileriyle)*, Ankara: AÜDTCF Yayınları, 1978, s. 99.

⁶ Zafer Önler, XIV.-XV. yüzyıl Tıp Metinlerinde Türkçe Bitki Adları, *Kebikeç*, 18, 2004, s. 280.

rak hemen işlemediğini ve insan beyninin yeni söz oluşturmak için aynı kavram alanındaki göstergelerden yararlanmakta olduğunu göstermektedir⁷.

Dildeki bitki işaretlemelerinin sayısının fazlalığı bitki çeşitliliğiyle birlikte aynı bitkinin farklı türlerinin ve farklı adlandırmalarının olmasıyla da bağlantılıdır.

Azerbaycan'ın birçok yöresinde yetişen ve özellikle boya bitkisi olarak yiyecek ve tekstil sanayisinde kullanılan südleyen bitkisi *Süddiyan-* Ağdaş ağzında, Cebraylı ağzında, *Süddöyən-* Gence ağzında, *Süddüryən-Gedebey* ağzında, *Sütdi-yen-* Gafan ağzında küçük yapraklı, sütlü, yapışma hissi veren yabani yem bitkisi, *Sütdüyan-* Mingəcəvir ağzında ve bazı yörelerde sütdiyan şeklinde kullanılan yaygın bitki türlerinden biridir.

Azerbaycan ağızlarında kullanılan bitki adları anlam bilimi açısından değerlendirilmeli ve bu noktada çeşitli sınıflandırmalar yapılmalıdır. Dil sistemi içerisinde birtakım kavramların işaretlenmesi çeşitli anlam olaylarını da ortaya çıkarmaktadır. Bu anlam olayları, kavramı somutlaştırarak ifade etmede ve kelimeye dönüştürmede problem oluşturur. Bitkilerin adlandırılmasındaki çağrışım aralığı incelenirken çok yönlü olarak ele alınmalıdır. Bitkiler adlandırılırken organ adları, hayvan adları, sayılar, şahıs adları, çeşitli hastalık adları, maden (cevher) adları, koku adları, astronomi terimleri, yetiştiği/ geldiği coğrafya veya etnik/dini unsurlar vb. özelliklerden yararlanılarak işaretleme yoluna gidilmiştir. Bu işaretlemelerde deneme, tecrübe etme ve gözlem yapma da önem taşımaktadır. İnsan, hayvanı ve bitkiyi çeşitli özellikleriyle tanımaya başlarken gerek hayvanlarda gerekse bitkilerde olsun kendisine yararlı olanları ayrı bir göz ve sözle işaretlerken, zararlı olanları ise ayrı bir göz ve sözle işaretlemiştir. Bitkilerin çeşitli nesnelere hareketle ben-

---

⁷Ali Akar, "Ağız Sözlükleri: Yöntem ve Sorunlar II", *Turkish Studies - Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, Volume 4/8, 2009, s. 219-220.

zetme yönü kullanılarak adlandırılmaları, birden fazla kelimenin ad karşılığı olarak kullanılmasını sağlamıştır⁸.

MORFOLOJİK İNCELEME

Yabani Bitki Adları

Bir Tek Kelime veya Eklerle Yapılan Adlandırmalar

Bitrax-Cebrayıl ağzı; *Pitirağ*- şeklinde-Derbend ağzında; *Biyana*-Kürdemir ağzı; *Boa*-Hanlar ağzında kırmızı renk almak için kullanılan yabani bitki; *Burxanc*-Kelbecer ağzında sarı çiçekli yabani bitki; *Bürc*: *Bürc Ot*- Oğuz ağzında; *Ceceh*- Gazah ağzında; *Cüjüh*- Goranboy ağzında; *Çaşır-krş.Çağşır*- (Caşır, Caşır, Caşkur, Çahşır); Ağcabedi, Ağdam, Çemberek, Gedebey, Kelbecer, Ordubad, Şemkir, Zengilan ağızlarında; *Çemen*-Borçalı, Gence, Gedebey, Gah, Tovuz ağzında kullanılan yabani bir bitki adıdır. *Çeren*- Borçalı, Goranboy, Ucar, Zengilan ağızlarında; *Engilik*- Gah ağzında; *Ezyen*-Ağdam ağzında; *Geceb*- Cebrayıl, Zengilan ağzında enli yapraklı yabani bitki; *Gerçen*- Şerur ağzında ; *Geven*- Ağbaba, Kürdemir, Ordubad ağızlarında; (yağından ilaç olarak kullanılır); *Girişgen*- Gazah ağzında; *Hesral*-Oğuz ağzında; *Hop*- Cebrayıl ağzında; *Huluğ*- Güney Azerbaycan ağzında; (hekimlikte bu bitkinin suyundan baş ağrısını durdurmak için kullanılır); *Keteyen*- Ağdam, Bakı, Gence, Hocavend, İmişli, Şemkir ağızlarında; *Xeşe*- Culfa, Ordubad ağzında yoncaya benzer yabani bitki; *Xezez*- Ağdam, Ağdere, Füzuli, Hocalı, Hocavend, Gazah, Zengilan ağızlarında; *Xıct*-Zagatala ağzında; *Xına*- Mingeçevir ağzında; *Kaldıxunduş*- Oğuz ağzında; *Kehle*- Gence ağzında; *Qaytaran*- Kelbecer ağzında; *Qılğına*- Gazah ağzında; *Qıllica*- Çemberek, Kürdemir ağzında; *Qımı*- Çemberek ağzında; *Qındırğa*- Ağdaş, Kürdemir, Mingeçevir, Oğuz, Tovuz ağzında; *Qulampa*- Göyçay, İsmayilli ağzında; *Mındarça*- Göyçay ağzında pis kokulu yabani bitki; *Mındarica*- Ağdam ağzında; *Mukak*- Derbend ağzında; *Naneyi*- Şamahı

⁸ İlhan Uçar, "Kavram-Çağrışım-Kelime" Bağlamında Bitki Adlarına Anlam Bilimsel Bir Yaklaşım" *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, volume 8/1 winter 2013, Ankara-Turkey p. 2673.

ağzında naneye benzer yabani bitki; *Naz*- Şeki ağzında süperge hazırlamak için kullanılan yabani bitki; *Palax*- Laçın ağzında; *Pancara*-Güney Azerbaycan ağzında; *Patric*-Yerevan ağzında; *Pel*- Derbend, İsmayılı, Guba,Şamahı ağzında yeşil soğana benzeyen yabani bitki; *Peleşke*- Guba ağzında; *Per*- Guba ağzında soğan tadı veren yaban bitki; *Perpe*- Ağdam, Bakı, Cebrayıl ağzında; *Pırpız*- Ucar ağzında; *Pırpızax*- Zengilan ağzında; *Pirran*- Ağdam, Cebrayıl ağzında; *Pirən*-Terter ağzında; *Potalay*-Zagatala ağzında; *Pulqu*- Guba ağzında; *Purux*- Zengezur-dört mevsim yeşil olan yabani bitki; *Püren*-Ağdam, İmişli, Gah, Mingeçevir, Zengilan, Zagatala ağzında; *Püş*- Oğuz ağzında (*Püş* yabani bitkisi diş ağrısına iyi gelir); *Sehlem*- Culfa, Guba ağzında; (Bu yabani bitki zatüre hastalığının tedavisi için kullanılır); *Sormux*- Gazah ağzında; *Sozu*- Ağdam, Gazah ağzında; *Sündürüx*- Gazah ağzında gövdesinin içi boş olan yabani bitki; *Şapır*-Ağdam ağzında; *Şayo*- Oğuz; Ağdam ağzında; *Şılın*-Meğri ağzında; *Şımpır*- Berde ağzında; *Şing*- Derbend-İsmayılı ağzında; *Şortağan*- Goranboy ağzında; *Şivran*- Zengilan ağzında; *Tatala*-Bilesuvar, Salyan ağzında; *Tirfeng*- Cebrayıl ağzında; *Turpex*- Ağdam, Gence, Gazah, Şuşa ağzında; *Unduca*- Zagatala ağzında; *Veleke*- Oğuz ağzında boya maddesi olarak kullanılan yaban bitki adı; *Velk*- Çemberek ağzında boya maddesi olarak kullanılan yabani bitki; *Zermendix*- Basarkeçer ağzında;

İki Kelimenin Birleşmesiyle Yapılan Adlandırmalar

Bağırdelen- Basarkeçer, Gazah, Şemkir ağzında; *Cocanagi*- Bakü ağzında; *Halyar*- Gah, Zagatala ağzında; *Hamsalyan*-Zagatala ağzında (boya maddesi olarak kullanılır); *Heşeyonca*- Lenkeran ağzında yoncaya benzer yabani bitki; *Hıncılouz*- Ağcabedi, Şuşa ağzında yeşil soğana benzer yabani bitki; *Qajal*- Oğuz ağzında; *Qajdama*-Kelbecer ağzında; *Qarot*- Hanlar ağzında; *Qırqımız*- Oğuz ağzında böğürtlen dalına benzer yabani bitki; *Ekememeçi*-Bakı ağzında; *Murçalax*-Basarkeçer ağzında; *Partıllax*-Ağdaş ağzında (tohumuna dokununca patlayan yabani bitki); *Patpatı*-Gence ağzında; *Pəlpətöyün*-Şeki ağzında; *Perpereng*- Bakü ağzında; *Pıspısa*-Zengilan ağzında; *Pişpişe*- İmişli, Ucar ağzında;

Potpotu- Borçalı ağzında; *Saxtere-* Cebrayıl ağzında; *Sinsile-Göyçay,* Şeki ağzında başaklı yabancı bitki; *Süddiyan-* Ağdaş, Cebrayıl ağzında yabancı boya bitkisi; *Süddöyən-* Gence ağzında; *Süddüryən-Gedebey* ağzında; *Sütldiyen-* Gafan ağzında küçük yapraklı, sütlü, yapışma hissi veren yabancı yem bitkisi; *Sütdüyan-* Mingeçevir ağzında bak. sütdiyən; *Şaxtikan-* Ağcabedi ağzında devedikeni, dikenli yabancı bitki; *Şırtdağan-Goranboy* ağzında; *Tılakeşniş-* Lenkeran ağzında; *Tilekeşniş-* Lenkeran ağzında süpürge hazırlamak için kullanılan yabancı bitki; *Tır-Tır-Oğuz* ağzında; *Tulatutan-Ağdam,* Gence, Gazah, Tovuz ağzında; *Top-Topik-* Kelbecer ağzında; *Üstel-Lenkeran* ağzında;

Yenilebilen Yabancı Bitki Adları

Tek Kelime veya Eklerle Yapılan Adlandırmalar

*Ayba-*Yardımlı ağzında; *Balba-* Oğuz, Şeki, Zakatala ağzında; *Banda-* Hanlar ağzında; *Bebenek-* Güney Azerbaycan'da hırd yapraklı yenilebilen bitki; *Belgim-* Kürdemir ağzında; *Bocca-Gedebey* ağzında; *Caj-* Ağdam, Ağdaş, Cebrayıl, Göyçay-Hocavend, Mingeçevir ağzında; *Cajih-* Çemberek ağzında; *Cag-Kürdemir* ağzında; *Cıbrılı-* Şahbuz ağzında; *Çelemir-* Derbend ağzında; *Çiriş-* Ağdam, Cebrayıl, Gedebey, Mingeçevir, Ordubad, Zengilan ağzında; *Əngebü-* Guba, Kürdemir ağzında; *Eybe-Celilabad* ağzında sarımsak tadı ve kokusu veren yabancı bitki; *Fındığça-* Bakı ağzında; *Gevil-*Ağdam, Ağcabedi ağzında; *Xımı-* Ağdam, Başkeçid, Borçalı, Çemberek, Füzuli, Gedebey, Gazah, Tovuz- ağzında; *Xulxa-*Tovuz ağzında; *Kenger-*Gedebey ağzında havuç benzeyen yenilebilen bitki; *Kığ-* Basarkeçer, Hamamlı, Hanlar, Gazah, Tovuz ağzında; *Kiriş-* Cebrayıl ağzında; *Köx-* Basarkeçer ağzında; *Köyüx-*Basarkeçer ağzında; *Küer-*Şeki ağzında; *Manda-* Çemberek, Şahbuz ağzında; *Medix-* Ağbaba, Qarakilse ağzında; *Meröce-*Ağdam, Qarakilse ağzında; *Merüce-* Ağdam ağzında; *Pellik-*Lenkeran ağzında; *Pinq-* İsmayılı ağzında; *Sağanağ-* Şamahı ağzında; *Sapax-* Hamamlı ağzında; *Selme-* Ağdaş, Berde ağzında; *Sirkan-* Cebrayıl, Zengilan ağzında; *Süntürüx-* Çemberek ağzında; *Şebli-*İsmayılı ağzında; *Şıpbır-*

Zengilan ağzında bataklıkta biten yabani yenilebilen bitki; *Şıppır- Çemberek* ağzında; *Terpetyan-Yerevan* ağzında; bak.*Terpedöyün*; *Unnuca- Ağbaba, Ağdam, Ağdaş, Borçalı, Cebrayıl, Çemberek, Gazah, Mingeçevir, Oğuz, Tovuz, Zengilan* ağzında; *Vezerek-Kürdemir* ağzında; *Vuts- Gah* ağzında;

İki Kelimenin Birleşmesiyle Yapılan Adlandırmalar

Emekmaçı- Eli Bayramlı ağzında; *Evenkömenci- Ağcabedi, Ağdam, Berde, Şuşa, Terter* ağzında; *Evenkövenci- Gedebey, Gazah, Tovuz* ağzında; *Helyar- Gah* ağzında sarımsağa benzer yenilebilen yabani bitki; *Helyer-Hamamlı, Gah- sarımsağa benzer yenilebilen yabani bitki*; *Xımıxımı- Mingeçevir* ağzında; *İncixov- Şeki* ağzında dağlarda yetişen yenilebilen yabani bitki; *İravanepbeyi- Basarkeçer* ağzında; *Qajeyri- Gazah* ağzında; *Qulançar- Bolnisi, Borçalı, Gence, Gazah, Mingeçevir, Ordubad, Şemkir* ağzında; *Qulençer-Oğuz* ağzında; bak *gulançar*; *Mereçötün- Ağdere* ağzında; *Mereçöüz- Nahçıvan* ağzında; *Mərəçöüt- Ağdam, Berde* ağzında; bak.*Mərəçöüz*; *Mirçalığ-Güney Azerbaycan'da*; *Mollabaş-Gedebey* ağzında; *Mollapaşa- şemkir* ağzında; *Sirkantere- Ağsu* ağzında; *Terpedöyün- Gence* ağzında küçük yapraklı, dallı, yenilebilen yabani bitki; *Terpetöyün- Ağcabedi, Basarkeçer, Mingeçevir* ağzında; *Tutulxarek- Derbend* ağzında;

Yabani Şifalı Bitki Adları

Bir Tek Kelime veya Eklerle Yapılan Adlandırmalar

Asırğa-Xanlar ağzında; *Badric- Ordubad* ağzında; *Bızavça- Zengilan* ağzında; *Kasni- Ordubad-Şamahı* ağzında; *Mırğa-Güney Azerbaycan'da*; *Nenek- Zagatala* ağzında; *Selheb- Lenkeran* ağzında; *Sirxiş- Ordubad* ağzında; *Süngürüx-Gazah* ağzında; *Şüvelin-Şahbus* ağzında; *Topalağ- Salyan* ağzında; *Topalax- Cebrayıl, Kürdemir, Gazah, Zagatala* ağzında; *Tüklıce- Şamahı* ağzında; *Tüklücan- Gah* ağzında; *Yağlıca- Füzuli, Gah, Laçın, Oğuz, Salyan* ağzında; *Yağlıcan-bak.Yağlıca-Ucar* ağzında;

İki Kelimenin Birleşmesiyle Yapılan Adlandırmalar

Bülöylü- Hamamlı ağzında beyaz çiçekleri olan yabani şifalı bitki; *Büröylü-* Hamamlı ağzında menekşe renkli çiçeği olan yabani şifalı bitki; *Çiledağ-* Ağdam, Berde, Tabasaran, Zengilan ağzında; *Heve-Cüve* Bakı ağzında; *Qolsapalax-* Basarkeçer ağzında; *Süyüdüürüx-* Şemkir ağzında; *Şahtere-* Gedebey, Yerevan ağzında; *Şerxata-* Gedebey ağzında; *Şehderen-* Hanlar ağzında; *Şehtöken-* Tovuz ağzında;

Belirtisiz İsim Tamlamasıyla Yapılan Adlandırmalar

Azerbaycan Türkçesinde belirtisiz isim tamlamasıyla kurulan yabani bitki adları da çoktur. Belirtisiz isim tamlamasında birinci taraf hiçbir gramatik- morfoloji özellik taşımaz, ikinci taraf ise iyelik ekiyle kullanılır. Bu tamlamalarda birleşik isimlere doğru bir gelişme meylli görülmektedir. Birleşik isimlerin birçoğu bu tamlamaların yapısına dayanarak şekillenir. Azerbaycan Türkçesinde belirtisiz isim tamlamaları arasında karşılıklı uzlaşma ilişkisi var; birinci taraf yönetme ilişkisiyle ikinci tarafa, ikinci taraf ise uzlaşma ilişkisiyle birinci tarafa bağlanır⁹. *Buğtikanı-* (buğ+tikanı) Bakü ağzında kullanılan acı, tatlımsı, dikenli yabani bitki; *Gelinanası-* (gelin+anası) Goranboy ağzında; *Hebifgülü-* (hebif+gülü) Şuşa ağzında kullanılan yabani bitki adı, sarı renkli, kokulu; *Xamurtkanı-* (xamır+tikanı) Ağbaba ağzında; *Qalyangülü-* (qalyan+gülü) Basarkeçer ağzında; *Qavqulu-* (qav+gülü) Gah ağzında; *Qayaçöpü-* (qaya+çöpü) Hanlar ağzında; *Qeyeçayı-* (qeye+çayı) Kelbecer ağzında; *Qızdarşağı-* (qızdar+şağı) Zengilan ağzında; *Qulunkişnişi-* (Qulun+kişnişi) Hanlar ağzında; *Qulunotu-* (Qulun+otu) Kelbecer ağzında; *Ne-negezalı-* (nene+gezalı) Kürdemir ağzında doğaya (Azerbaycan'da yapılan yayla çorbasına benzeyen yemek) koyulan yabani bitki; *Pazıpenceri-* (pazı+penceri) Ağbaba ağzında; *Peşemengülü-* (peşemen+gülü) Hocalı ağzında; *Yolotu-* (yol+otu) Gedebey, Hanlar, Kelbecer, Gazah, Tovuz ağzında diş ağrılarına iyi gelen bir yabani bitkidir. *Pişpişi-* (piş+pişi) Bakü, Gazah, Laçın, Mingçeçevir, Zengilan ağzında; *Pükce Çiçeyi-* Gazah ağ-

⁹ E. Abdullayev, Y. Seyidov, A. Hesenov, *Müasir Azerbaycan Dili (Sintaksis)*, Bakü: Şerg- Gerb, 2007, s.48-49.

zında; *Sabunotu-* (sabun+otu) Gafan ağzında; *Urjanotu-* (urjan+otu) Balaken ağzında; *Yerqulacı-* (yer+ qulacı) Cebrayıl ağzında; *Araotu-* (ara+otu) Qazax ağzında; *Etotu-*(et+otu) Ağdam, Ağdere, Hocavend, Şuşa nane kokulu, yenilebilen yabani bitki; *Gelingirgiçi-* (gelin+girgiçi) Derbend ağzında; *Qazanqulpu-* (qazan+qulpu) Basarkeçer ağzında; *Laladibi-* (lala+dibi) Güney Azerbaycan, Ordubad ağzında; *laladivi-* (lala+divi) Ağdam, Ağdere ağzında; bak.Laladibi; Mancalax Başkeçid ağzında; *Mollabaşı-* (molla+başı) Barana, Borçalı, Laçın, Şuşa ağzında; 1.bak. *mollabaş-* Barana, Borçalı, Şuşa; 2.Çiçek çeşidi- Laçın; *Çapıgotu-* (çapıg+otu) Ağdam, Tovuz ağzında; *Demirotu-* (demir+otu) Oğuz ağzında; *Çekişotu-* (çekiş+otu) Ucar ağzında; *Halağadüzü-* (halağa+düzü) Nahçıvan ağzında; *Hovotu-* (hov+otu) Basarkeçer ağzında; *Sümüyotu-* (sümüy+otu) Tovuz ağzında yaraların tedavisinde kullanılan şifalı bitki; *Şahmehlemi-* (şah+mehlemi) Cebrayıl ağzında; *Tüengotu-* (tüeng+otu) Gazah ağzında dabak hastalığını tedavi etmek için kullanılan yabani şifalı bitki; *Unyemişi-* (un+yemişi) Gedebey ağzında;

ANLAMSAL İNCELEME

Tad Duyu Organıyla Yapılan Adlandırmalar

Ajıqouh- Xanlar, Qazax ağzında; *Ajitere-* Qazax ağzında sulu yerlerde biten bitki; *Turşulu-* Ordubad ağzında dağlarda biten, ekşi olan yabani bitki; *Şoryarpah-* Şeki ağzında; *Şoran-* Kürdemir, Zengilan ağzında;

Renk Adlarıyla Yapılan Adlandırmalar

Ağcabaş- Gedebey ağzında; *Bozalğan-* Ağbaba ağzında; *Göyül-* Ağdam, Füzuli, Hanlar, Hocavend, Kürdemir ağzında; *Qarabil-* Mingeçevir ağzında; *Qaraçölget-*Kürdemir ağzında; *Qaramanqal-* Şahbuz ağzında; *Qarapiren-* Ucar ağzında; *Qızılca-* Ağsu, Kürdemir, Tovuz ağzında; *Qızılçığ-* Salyan ağzında; *Qızilkendir-*Oğuz ağzında; *Qızılqaş-*Tabasaran ağzında (zerdeçala benzer yabani bitki); *Qazanqarası-* Cebrayıl ağzında; *Pembelepüş-* Gedebey ağzında; *Ağ-* Gah ağzında; *Göül-* Şemkir ağzında

küçük karpuzla benzer yenilebilen yabancı bitki; *Qırmızıbaldır-Gazah* ağzında; *Qızıl pencer-* Mingeçevir, Oğuz ağzında; *Yelmigara-* Hocalı ağzında; *Ağcoğan-* Qazax ağzında; *Qaraqaytapma-Göyçay-Gah* ağzında;

Hayvan Adlarıyla Yapılan Adlandırmalar

Atgötü- Basarkeçer ağzında; *Ayıcacağı-* Şemkir ağzında; *Bağatikanı-Ağbaba* ağzında; *Bireçiçeyi-* Hanlar ağzında; *Buğaçiçeyi-Kelbecer* ağzında; *Büreçiçeyi-* Hanlar, Tovuz ağzında; *Donuzgılıcı-* Hanlar ağzında (yaprağı kılıca benzer); *Do:Şangulağı-* Füzuli ağzında; *Doşanotu-Şuşa* ağzında; *Doşantopuğu-* Hanlar, Oğuz ağzında; *Eşşeyotu-Şuşa* ağzında; *Xoruzbibigi-* Gah ağzında; *İtdişeyi-* Kürdemir ağzında baklaya benzeyen yabancı bitki; *İthiyarı-Derbend* ağzında hiyara benzeyen zehirli yabancı bitki; *Qarğasabunu-* Hanlar ağzında çamaşır yıkarken kullanılan yabancı bitki; *Qarqaqaf-* Oğuz ağzında; *Qurbağagözi-* Lenkeran ağzında; *Qurtbağrı-* Oğuz ağzında; *Qurdotu-* Kelbecer ağzında; *Qurtulu-* Ordubad ağzında; *Quşquyruğu-* Şahbuz ağzında; *Partdanquş-* Derbend ağzında; *Pişigeyağı-* Derbend ağzında; *Pişikciynağı-* İmişli, Gazah, Şemkir ağzında; *Pişikdırnağı-* Laçın ağzında; *Atgulançarı-Gazah* ağzında; *Nardanquş-* Gah ağzında; *Pepexoruz-* Ordubad ağzında;

Organ Adlarıyla Yapılan Adlandırmalar

Boğazçiçeyi- Kelbecer ağzında; *Burunganadan-* Ucar ağzında; *Çilihburnu-* Füzuli, Goranboy, İmişli, Laçın, Şemkir, Şuşa ağzında; *Çanahyaran-* Şemkir ağzında; *Çobanboyu-* Gazah ağzında; *Qırtıdı-* Bakü ağzında; *Poşaboyu-* Gazah ağzında; *Sivirquyruğu-Ağbaba* ağzında; *Boygerdene-* Güney Azerbaycan'da; *Eminnigözü-* Ucar ağzında yaprakları turp yaprağına benzeyen yenilebilen yabancı bitki; *Enniğulah-* Cebrayıl ağzında enli yapraklı yenilebilen yabancı bitki; *Gelinbarmağı-* Göyçay Sabirabad, Şamahı ağzında; *Hatınbarmağı-* Basarkeçer-Göyçay-Oğuz ağzında; *Keçimemesi-* Basarkeçer ağzında; *Qarıdabanı-* Şeki ağzında; *Laçınquyruğu-* Güney Azerbaycan' da; *Quyruhyaran-* Hanlar ağzında;

İnsan Adlarıyla Yapılan Adlandırmalar

Quluneği- Gedebey ağzında; *Salmantere*- Ucar ağzında; *Musdafaçiçeyi* -Hamamlı ağzında; *Meyremnoxudu*- Daşkesen, Gedebey, Füzuli ağzında; *Hacımora*- Cebrayıl, Zengilan ağzında; *Hacıgoah-Hacıguanlı*-Füzuli ağzında; *Hacıgualı*-Kürdemir ağzında; *Hacıgoh*-Ağdam, Borçalı ağzında; *Salmanca*- Ağdam, Cebrayıl, Kürdemir, Yerevan ağzında; *Paşaboyu*- Gazah, Tovuz ağzında; *Salmanja*- Zengilan ağzında; *Salmanca*-Yerevan ağzında;

Sonuç

Azerbaycan çeşitli bitki türleriyle zengin bir ülkedir. Bitki türlerindeki çeşitliliğe göre bölgeye dağılım da çeşitlilik göstermektedir. Azerbaycan ağızlarında bitkilerin çeşitliliği onların farklı adlarla adlandırılışına yol açmıştır. Bitkilere verilen adlar, bölgelere ve ağızlara göre farklılık göstermektedir. Bir yabancı bitkinin her ağza göre farklı adı bulunabilmektedir. Bu çalışmada Azerbaycan Diyalektoloji Lügatinden 295 yabancı bitki adı tespit edilerek bunların anlamsal ve morfolojik incelenmesi yapılmıştır. İnceleme esnasında yabancı bitkiler türlerine göre sınıflandırılarak yabancı bitkilere, yenilebilen yabancı bitkilere, yabancı şifalı bitkilere ayrılmıştır. Azerbaycan'da yabancı bitki adlarının çeşitli yöntemlerle adlandırılması tespit edilmiştir. Özellikle morfolojik ve anlamsal yöntem tercih edilerek birçok yabancı bitkiye ad verilmiştir.

KAYNAKÇA

Ali Akar, "Ağız Sözlükleri: Yöntem ve Sorunlar II", *Turkish Studies - Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, Volume 4/8, 2009, s. 219-220.

B. E. Budagov, *Azərbaycan Tebiəti*, Bakü: 1980, s.1.

Doğan Aksan, *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi (Ana Çizgileriyle)*, Ankara: AÜDTCF Yayınları, 1978, s. 99.

E. Abdullayev, Y. Seyidov, A. Hesenov, *Müasir Azərbaycan Dili (Sintaksis)*, Bakü: Şerg- Gerb, 2007, s. 48-49.

İ. A. Demirov, D. Y. Hüseyinov, C. Z. Şükürov, *Bitkiler ve Tebbet*, Bakü: Gençlik, 1992, s.3-4.

İ.D. Mustafayev, M.E. Gasımov, *Azərbaycanın Faydalı Bitki Sərvətləri*, Bakü: Azərneşr, 1992, s.3-4.

İlhan Uçar, "Kavram-Çağrışım-Kelime" Bağlamında Bitki Adlarına Anlam Bilimsel Bir Yaklaşım", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, volume 8/1 winter 2013, Ankara-Turkey p. 2673.

Seyfettin Altaylı, *Azərbaycan Türkçəsi Sözlüğü-I*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1994, s.139.

Zafer Önler, XIV.-XV. yüzyıl Tıp Metinlerinde Türkçe Bitki Adları, *Kebikeç*, 18, 2004, s. 280.